

Zniszczyć Obraz. Ikonoklazm europejski: akt destrukcji i akt twórczy

LXXI Ogólnopolska Sesja Stowarzyszenia Historyków Sztuki

Toruń, 23–24 listopada 2023 r.

Wrogość do obrazu – IKONOKLAZM – to zjawisko w dziejach sztuki niezwykle i chociaż najczęściej łączone z ikonoklazmem bizantyjskim, to dające o sobie znać w wielu różnych momentach ludzkiej historii, dziejów sztuki i stosunku do niej.

Zrozumienie dziejów sztuki, w tym czynników kształtujących jej obraz; postaw, poglądów, przyjmowanych założeń, pryncypiów, przekazywanych znaczeń itp., to także zrozumienie dążeń do jej fizycznego niszczenia i negacji podstaw ideowych. Jakby to nie brzmiało: HISTORIA SZTUKI TO TAKŻE HISTORIA PRÓB UNICESTWIANIA ARTEFAKTÓW. Niezwykłość zjawiska wynika z tego, że człowiek – w imię idei (religii, poglądów politycznych, napięć społecznych), a także swego „stanu duszy” zwraca się przeciwko własnym dziełom i temu co w nich zawarł lub aktualnie odczytuje. Takie postawy – co znamienne i ujawniające się wbrew intencjom „obrazoburców” – podkreślają potęgę obrazu i moc wizerunku. Obrazy wywołują nie tylko podziw i pożądanie posiadania, ale też silne reakcje sprzeciwu, artykułowane nie tylko „językiem sztuki”. Wrogość wobec nich odbija się także w manifestach artystycznych i polemikach. Temu, szeroko rozumianemu zjawisku IKONOKLAZMU, różnym jego aspektom, w różnych epokach, chcemy poświęcić ogólnopolską sesję SHS w 2023 roku.

Ikonoklazm jest zjawiskiem towarzyszącym ludzkości już od chwili tworzenia pierwszych obrazów w epoce prehistorycznej. Ich niszczenie występowało w starożytnym Egipcie, gdzie chciano wrogom uniemożliwić zmartwychwstanie poprzez niszczenie ich wizerunku lub imienia, czy też zbudować za czasów Echnatona pierwszy monoteizm. W Grecji, władcy perscy, niszcząc świątynie Ateny na ateńskim Akropolu czy Apolla w Didymie, chcieli uniemożliwić Grekom kontakt z bogami. W Rzymie atak na wizerunki elit władzy związany był z *damnatio memoriae* – niszczeniem pamięci

Kolejne fale wrogości do obrazu powodowały rozbijanie dzieł rzeźby lub malarstwa wykonanych przez kulturę starożytnych już w czasach zalegalizowanego chrześcijaństwa, by niezwykle mocno wpłynąć na społeczeństwo cesarstwa wschodniego w dobie ikonoklazmu bizantyjskiego w VIII i początku IX wieku. Spór o obraz, będący medium boskości, wygasł wprawdzie ze śmiercią cesarza Teofila w 842 roku i można mówić o trwającym kilka stuleci

pokoju pomiędzy ikonofilami a ikonoklastami, ale problem miejsca obrazu w świecie wiary powrócił wraz z reformacją luterzańską i kalwińską oraz m.in. z Braćmi Polskimi. Skończył się średniowieczny *Pax Romana* obrazu. Niszczenie obrazów trwało w różnych regionach Europy: w Niemczech, krajach bałtyckich, Szwajcarii, Francji, Anglii i Niderlandach przez cały wiek XVI, wywołując często poważne skutki społeczne i polityczne.

W XIX i pierwszej połowie XX wieku nasilił się ikonoklazm polityczny i kulturowy, związany także z destrukcją dzieł religijnych. W tym czasie niszczenie obrazów kultowych, symboli władzy oraz pomników, zapoczątkowane podczas rewolucji francuskiej przeniosło działania ikonoklastyczne na poziom walki z *ancien régime* i związane było z budową nowego społeczeństwa. Zniszczenie eksponowanego w przestrzeni publicznej dzieła sztuki, np. pomnika przywódcy i zastępowanie go nowym wizerunkiem, stawało się i staje się jednym z aktów założycielskich nowego państwa. Zjawiska takie zaobserwować możemy badając ikonoklazm czasów Komuny Paryskiej, wojny domowej w Hiszpanii, nazistowskich Niemiec i niszczonej tam *entartete Kunst* (sztuki zdegenerowanej) oraz w Rosji czy w Chinach. Widzimy takie zjawiska w Ukrainie, krajach nadbałtyckich i w Polsce, w której demontuje się pomniki wdzięczności Armii Czerwonej czy Lenina i Stalina. Do dziś pomnik Armii Czerwonej w Sofii jest regularnie przemalowywany: żołnierze radzieccy odziewani są w klaunów lub supermanów albo noszą napisy informujące o Katyniu czy o ataku na Ukrainę.

W XX i w pierwszych dziesięcioleciach XXI wieku ikonoklazm zaakceptowany przez artystów, którzy, tak jak dadaiści, akt niszczycielski wprzęgnęli we własną twórczość, objął muzea i galerie. Począwszy od radykalnej destrukcji wszelkiej koncepcji obrazu i ironii wobec tradycji, klasycznego piękna w *ready-made* Duchampa, wybuchających pojazdów Tinguely'ego, jako symbolu przemysłowej nadprodukcji, zniszczonego fortepianu Fluxusa, autodestrukcyjnych działań Metzgera przeciwko przemocy i wojnie, kremacji obrazów Baldessariego, która obwieszczała śmierć „oficjalnego artysty” do rozerwanej sukni Yoko Ono. Ikonoklazm ponownie stał się aktem politycznym, aktem wyzwolenia artystycznego, społecznego i intelektualnego.

W Polsce dyskusje wywołało zniszczenie w Zachęcie przez Daniela Olbrychskiego wizerunków aktorów w mundurach hitlerowskich eksponowanych na wystawie „Naziści”. Można zapytać: czy to akt skierowany przeciwko ideologii nazistowskiej czy akt wandalizmu? Obserwowane ostatnio akcje niszczenia obrazów przez ekologicznych aktywistów wzbudzają skrajne emocje. Czy to protest przeciw kryzysowi ekologicznemu czy zwykły akt „uszlachetnionego” wandalizmu? Niszczenie, wandalizm wymierzony w sztukę może być czasem niewyjaśniony, niejasny ale nie zawsze jest pozbawiony znaczenia. Akty

ikonoklastyczne transmitowane są przez telewizję i Internet, jak miało to miejsce w przypadku działań Państwa Islamskiego. Ofiarą ataku stają się pomniki osób oskarżanych o rasizm i zbrodnie kolonializmu.

Celem ogólnopolskiej sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki jest szeroka analiza zjawiska ikonoklazmu religijnego, kulturowego czy politycznego, refleksja nad współczesnym stosunkiem do obrazu, jego miejscem w galerii i w muzeum, destrukcją jako aktem kreacji w sztuce współczesnej, pojęciem *cancel culture* – kultury unieważniania i panoramą zjawisk z tym związanych. Mamy nadzieję, że sesja ta, poświęcona europejskiemu i polskiemu ikonoklazmowi, będzie istotną przestrzenią dyskusji nad tym skomplikowanym zjawiskiem.

Zgłoszenia na sesję prosimy wysłać do **30 maja**
na adres:

Sekretariat Sesji
dr Michał Kurkowski
shs@umk.pl

Zgłoszenie powinno zawierać: imię i nazwisko, stopień/tytuł naukowy, afiliację, dane adresowe (e-mail, adres korespondencyjny); temat wystąpienia oraz abstrakt (maksymalnie 1800 znaków), na którego wygłoszenie przewidziane jest 20 minut. Lista referatów wyłonionych w trybie konkursowym zostanie ogłoszona **do 30 czerwca**.

Rada Naukowa

prof. dr hab. Ryszard Kasperowicz

prof. dr hab. Piotr Juszkiewicz

dr Alicja Saar-Kozłowska

prof. ucz. dr hab. Piotr Birecki